

СИМВОЛІЧНЕ НАПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті зроблено спробу з'ясувати механізми формування і функціонування словесного символу у структурі фразеологічної одиниці (ФО) у площині художнього тексту, розглянуто лінгвістичні, образні, стилістичні прояви символізації у структурі стійких словесних сполучень сучасної англійської мови на матеріалі художніх творів популярної романістики ХХ ст. Данієли Стіл. На основі аналізу ФО зі стрижневим елементом "серце" виділено дев'ять основних понять, що утворюють спектр символічних значень лексеми, і виявлено такі особливості символу як семантичної одиниці: множинність значень, поєднання і взаємодія цих значень завдяки дії аналогії і асоціативних зв'язків: конденсація, компресія багатьох ідей як виразників символічних значень.

Ключові слова: символ, лексична одиниця, фразеологічна одиниця, фразема, компонент символічного значення, архетип.

З давніх-давен людство користувалося символами для вираження думок, почуттів чи істин, незбагнених простими смертними (в результаті чого з'явилися *тайнства*, що базуються на мові образів, доступних розумінню лише *посвячених*). У символах набувають свого виразу і пояснення такі реалії, як космічні феномени, механізми людської психіки тощо. Ці феномени передаються з покоління в покоління через фольклор, казки, легенди, що наповнюють скарбницю світової культури.

Дослідження символіки у різних напрямках із урахуванням онтологічного, психологічного, етнографічного, поетичного, словесного, паралінгвістичного та інших аспектів, очевидно,

можуть бути виконані в межах кожної галузі знань із застосуванням відмінного теоретичного обґрунтування, відповідних методик. Лінгвістичне освоєння слів-символів не збігається з дослідженнями символіки з позицій семіотики, культурології, фольклористики, психології тощо, хоч і спирається на їхні досягнення. В основі мовознавчих студій лежить з'ясування мовної природи символів, вивчення процесів їх формування і подальших семантичних трансформацій, особливостей їх функціонування в тексті, а в ширшому плані – визначення закономірностей структуривання понять через пізнання розумової діяльності, створення мовної картини світу засобами символізації.

Традиційно символ розглядається як категорія семантики, що має зовнішній вираз (звуковий і графічний), пов'язаний із предметом, річчю (денотатом) та поняттям (сигніфікатом). Особливістю символу як семантичної одиниці є множинність значень, що виявляють себе в різних конситуаціях; поєднання і взаємодія цих значень завдяки дії аналогії та асоціативних зв'язків; конденсація, компресія багатьох ідей як виразників символічних значень; поляризація значень, що передаються тим самим референтом на протилежних полюсах.

Народна фразеологія в її метафорично-образній організації ґрунтується передовсім на національно орієнтованих формах вираження. Навіть архетипні (вихідні, основоположні) символи, що відтворюють зміст загальнолюдських понять (*життя, смерть, добро, зло, здоров'я, сила, гріх* тощо), в системі компонентів фразеологічного запасу мови “пропускаються” крізь призму народних асоціацій і уявлень. Напр.: *large as life, for dear life; scared to death, at death's door, to sound the death knell; to be a picture of health; strong drink, strong point/ suit; to live in sin, as miserable/ugly/ guilty as sin* тощо.

Образно-узагальнене значення таких, зокрема, архетипних символів, як *світло, вогонь, кров, вода, коло* тощо, виступає активним чинником мотивації багатьох стійких зворотів: *light at the end of the tunnel, to throw/ shed/ cast light on sth., to see the light; fire and brimstone, to play with fire, to add fuel to the fire; to sweat blood, blood is thicker than water, to have sb's blood on your hands;*

still waters run deep, to keep sb's head above water, to muddy the waters, like a fish out of water; vicious circle, to go round in circles тощо.

Не можна не погодитися із твердженням В. Кононенка, що символічне значення компонента фраземи виділяє його серед інших компонентів, надає йому більшої семантичної ваги й самостійності [2, 224]. Вивчення символіки слів-компонентів фразеологічних утворень має не тільки розширити опис образних засобів, а й доповнити, уточнити саме поняття символу, символічного значення у лінгвістичному аспекті. Оскільки фраземи мають узагальнено-цілісне значення, тяжіють до звичайних формул уживання, стереотипів, то вони створюють передумови до закріплення слова-символу, розвитку внутрішньо мотивованої символізації. Фразеологізовані контексти відкривають значні можливості для пізнання взаємодії символу й метафори, символічного й метафоричного значень (переважна більшість стійких зворотів ґрунтується на метафорі), а на цій основі – з'ясування чинників структуривання внутрішньої форми фраземи.

У системі художнього мовлення відбуваються складні процеси взаємодії слова-символу із семантичною організацією твору, зумовлені як онтологічною природою поняття-символу, так і специфікою його включення в аперцептний ряд [2, 225]. Функціонування словесного символу в художньому тексті несе помітний відбиток його образно-сислового значення як певної абстракції, загальної ідеї, що водночас знаходить свою реалізацію (інтерпретацію) в межах конкретної творчої структури.

Нашу увагу привернули власне лінгвістичні, образні, стилістичні прояви символізації у структурі стійких словесних сполучень сучасної англійської мови в художніх творах відомої романістки ХХ ст. Данієли Стіл. Художньо-образна конкретизація почасти зумовлені нею емоційність та експресивність виражаються за допомогою фразеологічних одиниць (ФО), стійких сполучень лексем із повністю або частково переосмисленим значенням, які відтворюються у мові автоматично, за традицією, – оскільки останні беруть активну участь у створенні художніх образів і мають особливий вплив на читача. Уміння письменниці правильно і

влучно користуватися фразеологічним багатством, вводити фразеологізми до свого активного словника значною мірою характеризує її високопрофесійний рівень володіння мовою.

Особливо часто у її творах бачимо фразеологічні одиниці із стрижневим компонентом “серце”. За визначенням дослідника символіки Джеймса Холла, “серце – символ любові у двох аспектах – релігійному і світському. Перебувати у язиках полум’я означає найвищий вияв пристрасті. Полум’яне серце – атрибут Августина і Антонія Падуанського, персоніфікованого милосердя і ренесансної Венери. Популярна ренесансна Венера зображує серце, пронизане стрілою, з девізом “*Omnia vincit Amor*” [лат. “Все перемагає любов”]. Серце, пробите трьома цвяхами, вміщене всередину тернового вінка, – християнське Священне Серце, культ якого поширився у 17 ст. Серце, увінчане терновим вінцем, – емблема єзуїтів і атрибут засновники їх ордену – Ігнатія Лойоли. Зла, потворна стара жінка, що гризе серце, – персоніфікована заздрість” [6, 506]. Варто зазначити, що компонент “серце” з виразним символічним наповненням увійшов до складу багатьох фразем; при цьому виявляються широкі можливості вторинних значень, нерідко вони поєднуються, розминаються, однак загальне образне спрямування слова не послаблюється. Пор.: *from the bottom of the heart, straight from the heart* (щиро, від душі); *to have a heart of gold* (бути дуже добрим); *to have a heart of stone* (бути жорстким); *to break sb’s heart* (розбити серце); *to have the heart in the mouth* (бути вкрай переляканим); *not to have the heart to do something* (не наважуватись щось зробити) тощо.

Осмислення лексеми “серце” дає широкий спектр символічних значень, різного роду уособлень. Як основні, виділимо такі поняття:

1. Носій душевності, щирості, доброти, чуйності, людяності, чистоти думок і помислів, відвертості: *from the (bottom of the) heart; straight from the heart; to have a heart of gold; to open one’s heart to sb; to wear your heart on your sleeve; to bare sb’s heart; his/her heart is in the right place etc.*

Напр.: “*And someone had killed an innocent nineteen-year-old boy with a heart of gold and his life ahead of him, shattered in a little*

instant" (*Heartbeat*, p. 194).

"They shared most of the same views, she had a **heart of gold**, and she was fiercely devoted to him, and she was even very fond of Arthur, which meant a lot to Sam" (*Kaleidoscope*, p. 51).

"She hadn't opened her heart to anyone in years, and it was enough to have done so to two sisters" (*Kaleidoscope*, p. 404).

"For the rest of the evening, they kept to lighter subjects. Faye trying to pretend to herself that he **hadn't bared his heart** already, and he seemed even happier than before, to know that she knew what he felt for her" (*Family Album*, p. 69).

2. Означення негативних рис людини: *to have a heart of stone; to have no heart; cold-hearted/hard-hearted*.

3. Зосередження почуттів, настроїв, намірів, переживань: *in your heart of hearts; (deep) in your heart; to take sth to heart; at heart; to have sb's best interests at heart; to have (no) room in sb's heart etc.*

Напр.: "...he's crippled and lame... but in her **heart of hearts** she knew that none of those things would matter to her if she loved him" (*Zoya*, p. 141).

"He loved his kids, but there obviously was **no longer room in his heart** to trust another woman" (*Irresistible Forces*, p. 87).

"These were unkind words, and no one else seemed to hear them quite the way Faye did, but they were aimed straight **at her heart**, and Val had hit her mark" (*Family Album*, p. 310).

4. Вияв ставлення особистості до оточення: *to open/close sb's heart to...; to keep sb's heart open/closed to sb.*

Напр.: "She **kept her heart closed to** all of them. And it was Thanksgiving before she joined them for dinner again" (*Family Album*, p. 293).

5. Товариські стосунки між близькими людьми: *close/dear to sb's heart, a man/woman after my own heart, to win sb's heart; to know the way to sb's heart; to give sb. one's heart.*

Напр.: "Would the audience lose sympathy with her then? Would they love her more? Would they care? Would she **win their hearts**? It meant everything to her" (*Family Album*, p. 41).

"She gave her guts and her heart and her life to these men, just as she did with everything she attempted" (Family Album, p. 12).

6. Інтимно-сердечні взаємини: *affairs of the heart; close/dear to sb's heart; to win sb's heart; to steal sb's heart; to break sb's heart.*

Напр.: "Other people had boyfriends, and affairs, and broken hearts. And all Hilary wanted were promotions and raises and work" (Kaleidoscope, p. 198).

"He tilted her chin up to him and looked into her green eyes that had stolen his heart from the first moment he'd seen her at Schiaparellis" (Zoya, p. 271).

7. Фраземи, що передають психічний стан людини:

– Ступінь впевненості, переконаності у доцільності думок і вчинків: *(not) have the heart to do sth; my/his/her heart isn't in it; to set your heart on; to take heart.*

Напр.: "When she looked at him again, she saw that he was laughing and crying at the same time, and she **didn't have the heart** to tell him that all afternoon she even thought of having an abortion" (Zoya, p. 315).

– Переляк, стан афекту: *to have a heart was in the mouth.*

– Зворушення, співчуття, симпатію: *my/his/her heart goes out to sb; to touch one's heart.*

Напр.: "He made no comment about the "beaux" mentioned in the piece, but he smiled at her in a way that **touched her heart**" (Family Album, p. 58).

"His heart went out to the boy and he sat down on the bed next to him and started to laugh" (Family Album, p. 226).

– Добрий настрій, позитивні емоції: *to be in good heart; my/ his/ her heart leapt (with joy); to warm sb's heart;*

Напр.: "There were places and memories that still **warmed her heart** and as they walked into the Place Vendôme at night, with the lights and the statue of Napoleon she **felt her heart soar** in a way that it hadn't since she left Paris" (Kaleidoscope, p.64).

"She walked in her front door at five minutes to midnight, and the bedroom lights were still on, and her **heart leapt with glee** as she took the stairs to their bedroom two at a time, and then she laughed as she saw him" (Heartbeat, p.55).

"Clayton's **heart leapt with joy** when he first saw the baby" (Zoya, p. 213).

– Негативні емоції, пригніченість: *with a heavy heart; my/his/her heart sank; to break/ hurt sb's heart; to tear sb's heart out; to cry one's eyes/heart out; heart aches/bleeds.*

Напр.: "She **felt her heart was being torn from her chest**, as though pain and memories long buried were rising to haunt her" (Kaleidoscope, p. 294).

"But it was Alexandra who really looked like their mother, and it **tore at Hilary's heart** sometimes to see her looking so much like Solange, and she sounded just like her whenever she giggled" (Kaleidoscope, p. 107).

"My **heart bleeds for you**, you lazy dog. I've been working since six o'clock this morning and you've been drinking champagne all day!" (Family Album, p. 59).

"He turned her slowly to face him, and his **heart tore** when he saw her face wet with tears" (Family Album, p. 72).

"Your father will never understand, no matter how much he loves you". "She hit the hardest blow then". "It'll **break his heart**" (Family Album, p. 202).

"She just wanted him to leave, so she could **cry her heart out in peace**" (Zoya, p. 178).

– Схвильованість: *my/his/her heart sank; to take sth to heart; sb's heart skips a beat/stops.*

Напр.: "Arthur **felt his heart stop**, and the bile rise. He was going to throw up, or faint or just die" (Kaleidoscope, p. 89).

"And then he **felt his heart sink** as she shook her head and dived out to touch him" (Heartbeat, p.320).

8. Зміна поглядів на речі, події, явища: *to have a change of heart; heart melts.*

Напр.: "He looked at his father with broken eyes and Ward **felt his heart melt** toward the boy he had tried so hard to hate for the past year" (Family Album, p. 300).

"She was dying to see him, but she was also dreading telling him that she **had had no change of heart** about the baby"

(*Hearthbeat*, p. 136).

9. Міра, ступінь вияву ознаки: *heart and soul: to do sth to your heart's content; to have everything your heart could desire/ to have your heart's desire.*

Проаналізувавши подані вище фраземи зі стрижневою символічною лексемою “серце”, ми виявили такі основні компоненти його символічного значення: доброта, людяність, щирість, душевність, відкритість, близькість, любов, жорстокість, безсердечність, вразливість, сум, переляк, стан афекту тощо.

Фраземи – важливий структуротворчий фактор творчості Данієли Стіл, який активно функціонує на різних рівнях стилю: для створення портрету персонажа, для змалювання його душевного стану, для характеристики місця, часу, ситуації, для різного роду протиставлень. Її фраземи – актуалізовані, їх не можна не помітити в текстах саме завдяки їхньому сенсу як чиннику, що формує сприймання, сприяє висвітленню авторської позиції.

Проникнення у символічну природу лексеми “серце”, дає підстави стверджувати, що мова художніх творів Данієли Стіл є пристрасною, експресивною, емоційною, точною. Її фразеологізмам із згаданим стрижневим компонентом притаманні лаконізм, виразність, місткість кожного виразу із закладеною в них відшліфованою мудрістю. Це характерні ознаки ідіостилу письменниці. За твердженням М.М.Шанського, стилістичне використання ФО письменником завжди є творчим [7, 149]. Як справжній майстер творчого слова, Данієла Стіл намагається “видобути” із кожної мовної одиниці максимальний семантико-стилістичний ефект і разом із тим уміло використати його експресивну функцію. Завдяки такому вдалому поєднанню можна впевнено говорити про сформований та досконалий індивідуальний стиль мовлення письменниці.

Досліджений матеріал засвідчує, що в символі знаходять своє відображення і пояснення такі реалії, як космічні, релігійні, світські феномени. механізми людської психіки [1, 5]. Символ у певному сенсі – це нитка Аріадни, яка допомагає проникнути у невідомі сфери, провідник у глибини нашого Я, в його складну духовну організацію. де поряд можуть співіснувати такі психічні феномени.

як обурення, невдоволення, страх, бажання, усвідомлені і приховані в глибинах підсвідомості, часто такі, що не піддаються тлумаченню, зашифровані послання.

Символи у романах Д. Стіл із стрижневою лексемою “серце”, як правило, багатозначні: їхні значення витікають із декількох сфер – психології, моралі, релігії. Важливо не заблукати у лабіринті деталей, які притаманні кожному із значень, і знаходити можливість їх глибинного тлумачення у контексті художнього твору.

1. Жюльєн Н. Словарь символов: иллюстр. справочник: Б.м.: изд. “Урал ЛТД”, 1999. – 485 с.
2. Кононенко В. І. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
3. Медведєва Л. М., Медведєва Н. Ю. Англо-українсько-російський словник усталених виразів. – К.: Укр. енциклопедія, 1992. – 493 с.
4. Спирерс Ричард. Словарь американских идиом: Спец. Изд. – М.: Рус. яз., 1991. – 463 с.
5. Стебельська А. Символ у драматургії Лесі Українки. – Збірник наукових праць канадського НТШ. – Торонто: НТШ, 1993. – т. XXXIII. – С. 242 – 251.
6. Холл Джеймс. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Пер. с англ. А. Майкапара. – М.: Высшая школа, 1999. – 656 с.
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – 3-е изд., исправл. и доп. – М.: Высшая школа, 1985. – 231 с.
8. Danielle Steel. Family Album. – New York: Benitreto Publications, Ltd., 1985. – 438 p.
9. Danielle Steel. Heartbeat. – New York: Benitreto Publications, Ltd., 1988. – 404 p.
10. Danielle Steel. Irresistible Forces. – New York: Dell Publishing, 1999. – 370 p.
11. Danielle Steel. Kaleidoscope. – New York: Benitreto Publications, Ltd., 1987. – 419 p.
12. Danielle Steel. The Long Road Home. – New York: Dell Publishing, 1998. – 439 p.
13. Danielle Steel. Zoya. – New York: Delacorte Press, the Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc., 1988. – 369 p.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – New York: Pearson Education Limited, Longman Group Ltd. 2000. – 1669 p.
15. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon Publications, INC., 1993. – 1248 p.

Лиляна Мыхаць. Символическое наполнение фразеологизмов. В статье рассматриваются механизмы формирования и функционирования словесного символа в структуре фразеологической единицы (ФЕ) в сфере художественного текста. Рассмотрены лингвистические, образные, стилистические проявления символизации в структуре устойчивых словосочетаний современного английского языка на материале художественных произведений известной писательницы XX – XXI вв. Даниелы Стил. На основании анализа ФЕ со стержневым элементом “сердце” выделены 9 основных понятий, составляющих спектр символических значений лексемы, и следующие особенности символа как семантической единицы: множественность значений, объединение и взаимодействие этих значений на основе аналогии и ассоциативных связей; конденсация, компрессия многих идей как выразителей символических значений; поляризация значений символа.

Ключевые слова: символ, лексическая единица, фразеологическая единица, фразема, компонент символического значения, архетип.

Lilyana Mykhats. Symbolic meaning of phraseological units. This article is an attempt to investigate and describe complex mechanisms of lexical symbol formation and its function in the structure of a belles-lettres text. Our attention was attracted by linguistic, stylistic and figurative displays of symbolization in the structure of phraseological units on the basis of the novels, written by a popular novelist of the 19 - 20th centuries – Danielle Steel. Having made a thorough research of the symbolic nature of the lexeme “heart” we have distinguished nine basic notions which form the spectrum of symbolic meanings of the given lexeme and discovered such features of a symbol as a semantic unit: multiplicity of senses expressed in different consituations; their combination and interaction as a result of the effect of analogy and associative links; polarization of meanings expressed by one and the same reference.

Key words: symbol, lexicon unit, phrzsological unit, spectrum of symbolic means, archetype.